

humtank

info@humtank.se | www.humtank.se

@humtanksverige | facebook.com/humtank

Att:

Utbildningsdepartementet

103 33 STOCKHOLM

Underlag från tankesmedjan Humtank till kommande forskningspolitiska proposition

Inledning

Humtank är en tankesmedja som bildats av de humanistiska fakulteterna vid tolv svenska lärosäten. Tankesmedjan består av en forskare från vardera lärosäte och har till uppgift att lyfta fram värdet av humanistisk forskning och utbildning och verka för att stärka humanioras ställning i samhällsdebatten.

Detta dokument utgör tankesmedjan Humtanks underlag inför arbetet med den kommande forskningspropositionen. Inlagan fokuserar på villkor och framtid för den humanistiska forskningen i Sverige. Humtank betonar att det är viktigt att se humaniora som en del i en större helhet, där övergripande samhällsutmaningar behöver hanteras i samarbete mellan flera olika vetenskapsområden. Vi argumenterar för den humanistiska forskningens relevans i dessa sammanhang.

Ett unikt bidrag

All forskning ställer och besvarar frågor. Olika discipliner närmar sig på olika sätt skilda delar av det mänskliga vetandet. Den humanistiska forskningens unika bidrag kan illustreras genom fem frågor som endast humanistisk forskning kan besvara.

- *Hur påverkas en människas livsförståelse och värderingar av migrations- och minoritetserfarenhet?*
- *Hur förändras människors språk och kultur av det förändrade medielandskapet?*
- *Hur används religion och historia som maktmedel i politisk retorik?*
- *Hur konstrueras, upprätthålls och förändras patriarkala strukturer?*
- *Hur kan vi förhålla oss på ett moraliskt försvarbart sätt till globala problem?*

Gemensamt för frågorna är att ingen kan besvaras av en disciplin ensamt. Filosofi, religionsvetenskap, kulturanalys och språkvetenskap och många andra ämnesområden behöver samverka för att belysa de mänskliga erfarenheterna. Forskning i humaniora ställer frågor som ställts i alla tider, men som behöver besvaras om och om igen: Vad innebär det att vara människa? Hur ska man som människa förhålla sig till sin egen tids sociala, ekonomiska och kulturella villkor? Humaniora undersöker vad olika företeelser betyder för människan. I den meningen handlar humanistisk forskning om samhällets högre mål: identitet, trygghet, människovärde.

I dagsläget finns en övertro på politiska och ekonomiska förklaringar till samhällsliga skeenden. Forskning inom ekonomi och statsvetenskap har genomgått en teknokratisk utveckling och tenderar att missa vitala insikter om mänskligt samspel. Kunskap om den kulturbundna dynamik som styr kommunikation och värderingar krävs, inte för att öka enskilda individers självkänedom, utan för att förstå samhällets utveckling.

Humaniora analyserar både de kulturella och samhällsliga gemenskaper vi lever i – de mentaliteter, beteenden och identiteter vi utvecklar och omförhandlar – och de kulturella uttrycksformer som människan skapat genom historien fram till i dag: texter, bilder, musik, film och digitala spår. Genom förståelse av uttrycken får vi inblickar i levnads- och tankesätt. Genom analys av de kulturella gemenskaperna får vi ökad insikt i hur mänskliga förmågor och drivkrafter har använts för att möta ekonomiska, politiska och sociala utmaningar.

Nyfikenhetsdriven grundforskning

Grunden för all humaniora är den fria nyfikenhetsdrivna forskningen. Denna forskning spänner över breda fält, från politisk historia och språkinlärning till religionsfilosofi och filmen som pedagogiskt verktyg. Den heterogena karaktären speglar den mänskliga tillvarons mångsidighet. Vi kan inte förutsäga vilka ämnesområden eller frågor som framtiden behöver få belysta och grundforskningen måste därför vara fri och långsiktig. Satsningar som görs idag skapar en beredskap inför framtida kunskapsbehov. Regleringen ska gälla kvaliteten, inte inriktningen.

Forskning i humaniora sysslar ofta med att jämföra perspektiv. Genom att belysa samhällsfenomen från olika utgångspunkter vidgar humanistisk forskning samhällets förmåga

att härbärgera bredden i unika mänskliga erfarenheter. Svenska eller europeiska fenomen får en annan betydelse när de relateras till större globala sammanhang och utvecklingslinjer.

Utmaningsdriven forskning

Parallellt med denna bas av fri grundforskning växer det nu fram en ny ådra av humanistisk forskning, som kan kallas *utmaningsdriven*. Humanistisk forskning har alltid haft en stor samverkansverksamhet och bidragit till den demokratiska folkbildningen genom utåtriktad populärvetenskap. Denna del av samverkan behöver fortsatt uppmuntras och premieras och dess resurser förstärkas. Men den utmaningsdrivna humanistiska forskningen engagerar sig mera direkt med dagsaktuella samhällsproblem, och bedrivs inte sällan tillsammans med aktörer utanför akademien. Här finns en stor utvecklingspotential. Genom att skapa incitament för specialister inom humaniora att bygga nya allianser och samarbeten, skapas förebilder som visar företag eller myndigheter värdet av att samarbeta med forskare inom humaniora. Några exempel på utmaningsdriven humaniora är genusanalyser av arbetsplatser, kulturens betydelse för hälsa och analyser av attityder till ny teknik, historiskt och idag.

En anledning till att detta fält ännu är i ett tidigt utvecklingsstadium är att forskare inom humaniora ibland uppfattat ökad anknytning till dagsaktuella frågeställningar som ett mekaniskt krav på omedelbar nytta, och därmed som ett *alternativ* till den fria grundforskningen, snarare än som ett sätt att generera nya forskningsfrågor. Att föregående forskningsproposition talade om tillväxt och innovation, men inte nämnde den humanistiska forskningens betydelse för dessa processer ökade denna oro. Föreliggande forskningsproposition, med det aviserade tioårsperspektivet, har goda möjligheter att förändra dessa attityder genom åtgärder som tillvaratar den humanistiska forskningens samhällspotential.

Samverkan stärker internationalisering

En nyckel för att bredda och utveckla svensk forskning i humaniora ligger i förmågan att, utifrån givna forskningskompetenser, bygga samarbeten som involverar de organisationer och branscher för vilka forskningsresultaten har betydelse. Detta är också viktigt för att åstadkomma ökad internationalisering. För att bli en stark och självständig partner i europeiska forskningsprogram krävs vana och erfarenhet av att kombinera stark grundforskning och akademiska samarbeten med breda partnerskap. Där internationella forskningsprogram efterfrågar *impact*, behöver den humanistiska forskningen kunna uppvisa samarbeten med resultaten omsatta i samhällspraktiker. Det är viktigt att framhålla att användning av forskningsresultat inte behöver handla om att åstadkomma materiell eller monetär utveckling. *Forskningens samhällsnytta ligger ofta i ett kunskapsbidrag.*

Samverkan med kulturinstitutioner och skola

Den humanistiska forskningens traditionella samarbetspartners återfinns ofta inom kultursektor och skola. De projekt där samarbeten mellan lärosäten och museer, arkiv och bibliotek stimulerats, bör förstärkas och fördjupas. I utvecklingen av lärarutbildningarna bör den humanistiska forskningen spela en viktig roll, inte bara genom ämnesdidaktiken, utan också den specifika ämnesforskningen, där de senaste forskningsresultaten behöver komma skolorna till del.

Den humanistiska forskningens internationella karaktär

De humanistiska disciplinerna hör till universitetens äldsta. Men det innebär också att de har ett arv kopplat till nationalstatens framväxt. Historieskrivningen skulle runt förra sekelskiftet legitimerade den befintliga ordningen. Forskningsperspektiv som ifrågasätter rådande maktförhållanden har sedan dess kommit att tillskrivas en framträdande roll, oavsett om det rör etnicitet, postkolonialism, genus eller mediebruk. De konflikter och spänningsförhållanden som humanistisk forskning idag behandlar har både nationell och global prägel. Inom humanistisk forskning betraktas ofta det lokalt särpräglade som ett viktigt material i relation till större sammanhang. Specialister på svenska sakförhållanden kontrasterar unika svenska fenomen med globala utvecklingslinjer. Jämförelser görs med europeiska eller världsvida förhållanden. Det svenska samhället behöver tillgång till de humanistiska disciplinernas kunskap om Afrika, Asien, Mellanöstern och världens andra områden. Blinda kunskapsfläckar leder till sämre informerade beslut, vare sig det rör handel, bistånd, politiska samarbeten eller kulturutbyten.

För många humanistiska forskningsområden är också den nordiska forskningsscenen central, genom delat språk arv och liknande förhållanden i många avseenden. Gemensamma nordiska forskningssatsningar kan i vissa discipliner vara en väg till internationalisering.

För att stärka den humanistiska forskningen behöver de forskningsfält som är unika för Sverige utvecklas och den humanistiska forskningens internationella prägel stärkas. Särskild uppmärksamhet måste ägnas de humanistiska disciplinernas delaktighet i europeiska forskningsprogram. Det är därför viktigt att stödja yngre forskare genom möjligheter till utbyten, gästvistelser och karriärstrukturer där internationella erfarenheter kan berika svenska universitet. Delar av den humanistiska forskningen står inför extra stora utmaningar vad gäller internationalisering. Detta gäller exempelvis forskning i svenska språket. Här behövs särskilda stöd.

Humanioras betydelse för samhällsutvecklingen

Humtank menar att samhället i nuläget inte har råd att undvara några kunskapsbidrag från humaniora. Det räcker inte med stora systemlösningar för miljö, vård och teknik om man inte förmår möta människor i deras tillvaro. Smarta system för sopsortering är verkningslösa om människor inte identifierar sig som ansvarstagande för framtida generationer. Automatiserad vård på distans kräver förståelse av människors oro inför teknik och önskan att möta en människa i vården. Humaniora är därför en underutnyttjad resurs i vår gemensamma strävan mot ett bättre samhälle.

Humanistisk forskning sker också nära de mänskliga perspektiven och frågorna. Humtank vill hävda att den största samhällsliga utdelningen per satsad forskningskrona kan fås genom en prioritering av humaniora. Det handlar i en trivial mening om marginalnytta. Stora välfinansierade forskningsområden påverkas mindre av ytterligare tillskott. Mervärdet av eventuella anslagsökningar till Big Science blir mindre än om motsvarande resurs omfördelades den humanistiska forskningen.

Till viss del är humanioras situation densamma i många europeiska länder: forskare har mycket att erbjuda för att hantera samhällets utmaningar, men kunskapen tas inte i bruk i tillräcklig

utsträckning. Om Sverige blev ett föregångsland genom en uppvärdering av humaniora och samhällsvetenskap skulle detta ha potential att få positiva konsekvenser för samhällsutvecklingen men också ge avtryck i inom-akademiska mått som citeringar och externa medel.

Humaniora och excellens

Studier av excellent forskning har lyft fram forskarnas beroende av extern finansiering i det svenska finansieringssystemet som en orsak till en mindre andel excellent forskning (Öquist & Benner 2012). Här drabbas humaniora dubbelt. Dels är basfinansieringen procentuellt lägre genom universitetens fördelning av stats-/ fakultetsanslagen. Dels är de externa finansiärerna färre, och möjligheten att växla upp erhållna anslag genom medfinansiering därmed mindre.

Excellens och internationalisering går hand i hand. Att utveckla potentialen i den humanistiska forskningen bygger därför på ökade basanslag och strukturer som stimulerar till ökade internationella samarbeten. En allmän förstärkning av universitetens basanslag är välkommen men behöver kombineras med tydliga signaler för att motverka risken att ökningen intecknas till områden där externa partners redan finns och medfinansiering krävs.

Humaniora och strävan efter jämställdhet i akademien

Humaniora och teologi är det näst största ämnesområdet bland svenska studenter med 15% av de registrerade studenterna. Studier i humaniora lockar särskilt kvinnor. Inom humaniora var 62% av de registrerade studenterna 2013–2014 kvinnor (UKÄ, *Studenter och examinerade 2014*). Samtidigt släpar humaniora efter vad gäller forskningsresurser med 6% av de samlade svenska forskningsmedlen 2013 (SCB, *Totala utgifter för FoU 2013*). Av alla professorskategorier hade professorer i humaniora minst arbetstid för forskning, och lägst av alla kategorier låg kvinnliga professorer i humaniora med 34% forskning i arbetstiden. (UKÄ *Årsrapport 2015*). Det går att hävda att en förstärkning av forskningsresurserna inom humaniora också skulle innebära en jämställdhetsatsning.

Infrastruktur för humanistisk forskning

Humanistiska forskare arbetar i mindre utsträckning i stora grupper och forskarlag. Det gör att det i modellen med forskarinitierade initiativ för bidrag till infrastruktur saknas en huvudman eller välorganiserade nätverk som tar ansvar för nationellt övergripande satsningar. Kartläggningar av humanistisk forskning har visat att offentligt tryck utgör en grundläggande källa för såväl historiker som språkvetare som många statsvetare.

Emellertid är det svenska historiska riksdagstrycket inte digitalt tillgängligt och sökbart i databaser anpassade till forskningens frågeställningar. Det innebär att kvalificerade forskartimmar går åt till manuella genomgångar av det slag som i många andra länder upphörde för ett antal år sedan i och med att databasverktyg blev tillgängliga. Ett annat exempel gäller historisk tidningspress. Trots många pilotsatsningar saknas ännu ett nationellt ansvar för att göra denna omfattande källa digitalt tillgänglig med de kraftfulla sökverktyg som forskningen efterfrågar. Den historiska pressen är en central källa för litteraturvetenskap, historia och en rad andra discipliner.

Dessa två exempel visar att en nationell huvudman bör utses för forskningsinfrastruktur inom humaniora och särskilda resurser avdelas. En grundläggande inventering bör göras för att identifiera ytterligare områden där ett nationellt ansvar krävs.

Prioriterade forskningsområden

Nedan följer en beskrivning av några aktuella forskningsområden inom humaniora och skärningspunkter mellan forskningens utmaningar och samhällets. Syftet är att klargöra behovet och värdet av humanistisk forskning och kunskapsbildning. Denna sammanställning är inte uttömmande. I tillägg till de områden som nämns nedan behövs en kartläggning av humanioras bidrag till samhällsfrågorna, inte minst inom de växande fälten medical, digital, och environmental humanities, men också inom andra stora områden där samhällsbehoven av forskning är stort: Välfärdens utmaningar, skolans utmaningar, globalisering, storstädernas växande betydelse, internationella samarbeten, och politikens och demokratins ändrade villkor.

Medialisering och mediekompetens

I stort sett all humanistisk forskning berör medier på ett eller annat sätt. Det finns ett mycket stort behov av samhällelig kompetens kring sambandet mellan olika medier och det som förmedlas. Några begränsade exempel som visar hur humanistiska forskare bidrar till kunskapen inom detta fält: Språkvetare analyserar mediers påverkan på språkanvändning, litteraturvetare jämför olika medietypers betydelse för berättandet, såväl historiskt som i samtiden, forskare inom visuell kultur visar hur bildkultur utvecklas mot olika konsumentmarknader medan historiker studerar medieformers betydelse för historieförmedling. Utvecklingen handlar både om den digitala omvandlingen, som möjliggör nya forskningsfrågor och metoder, och om att ta avstamp i samtidens förhållanden samt öka förståelsen för mediernas historia och deras inverkan på historiska skeenden.

Den humanistiska forskningen bidrar också med kvalificerade mediekritiska analyser. Medborgardemokratins grund i form av ett allsidigt och sakligt offentligt samtal utmanas idag när allt större del av mediernas tidigare annonsintäkter går till internationella onlineföretag. En risk som uppmärksammas är att de granskande medierna i sin kamp för överlevnad allt oftare ersätter den kritiska rösten med livsstilsinnehåll som tilltalar annonsörer. Forskning krävs om ungdomar, värderingar och medier, opinionsbildningens nya villkor, mediemarknadens historiska utveckling, PR-branschens framväxt och lobbysamhällets olika sidor. Konsekvenserna av den ofta citerade trenden med färre journalister och fler kommunikatörer behöver analyseras från olika synsätt och med olika metoder.

Lägg till detta de speciella villkor som omgärdar digital opinionsbildning, där forskningen visar hur digitalt aktiva medborgare går in i informations-kokonger, och omger sig med liknade åsikter som de redan har. Lösningar på dessa problematiker kan inte hanteras av enstaka medieutredningar utan kräver forskning från en rad perspektiv, inklusive de humanistiska.

Integration och migration

I nuläget skakas Europa av en migrationskris, men också av en värdekris. Processen är inte ny utan har pågått det senaste seklet, med olika intensitet i olika perioder. Den kulturella globaliseringen väcker grundläggande frågor om attityder till förändring. Ska majoritetskulturen med tolerans bemöta det nya och annorlunda som växer fram, men samtidigt söka bevara det bestående? Eller ska hela samhället omvandlas till en kosmopolitisk gemenskap bygd på gemensamma grundläggande värden, men utan någon essentiell uppfattning om vad svensk särart innebär? Ska det svenska samhället efterlikna mångkulturella metropoler som New York och Amsterdam, eller finns andra förebilder? Humanistisk forskning erbjuder många svar på dessa svåra frågor, men ställer också nya frågor. Övergången från monokultur till ett mångkulturellt samhälle kräver gedigna kunskaper om kulturmöten, språkinläring, integration och kommunikation, för att nämna några områden.

Förändringen mot ett alltmer socialt och kulturellt blandat samhälle kräver långsiktiga förhållningssätt för att bygga en gemensam demokratisk grund och skapa utrymme för mångfald. I detta sammanhang framstår behovet av förståelsen för människan som social och kulturell varelse som akut. Den humanistiska forskningen kan här både erbjuda perspektiv och praktiska lösningar.

Ett konkret område gäller språkinläring. Sverige har inte råd att förbise de senaste rönen om effektiv andraspråksinläring. Vilka möjligheter finns för vuxna att lära sig ett nytt språk på avancerad nivå, och hur påverkas motivationen av sociala och psykologiska faktorer? Här gäller andra förutsättningar än för barn. Språkforskning handlar inte bara om migration utan språk i arbetslivet är en förbisedd konkurrensfaktor för svenskt näringsliv. Analyser av språk och politik och språk som maktresurs är relevant för en rad samhällsområden.

Ett annat område är den historiska och kulturvetenskapliga forskning som undersöker hur människor formar sin identitet utifrån olika kategoriseringssystem. Till exempel klass, kön, ras, etnicitet eller religion. Graden av föränderlighet i dessa kategoriseringar varierar över tid och mellan olika samhällen. Det synsätt som dominerar det offentliga samtalet har stor påverkan på människors levnadsvillkor. Empirisk humanistisk forskning – inom till exempel etnologi, historia eller religionsvetenskap – visar gång på gång på föränderligheten i dessa kategoriseringar och bidrar därmed till att motverka ytliga och stereotypa kategoriseringar av människor.

Kulturell kompetens på arbetsmarknaden

Vi ser inom en rad sektorer att arbetstillfällena försvinner när rutinuppgifter automatiseras. Från riskbedömningar inom bank- och försäkring växer automatiseringen till att omfatta allt flera områden, som sjukdomsdiagnostisering, juridiska omdömen, lagerhantering eller enklare undervisning.

Automatiseringen kan ses som ett hot, och vissa prognoser pekar på att hundratusentals jobb tas över av databasdrivna systemlösningar. Men automatiseringen frigör samtidigt ett utrymme för ökade kvalitativa analyser och överblick. Humanistiska kompetenser som tolkning och mellanmänsklig förståelse är svårare att automatisera. Den kunskap som inte kan automatiseras kommer att vara hårdvaluta på arbetsmarknaden, inte minst förmågan att

betrakta givna problem från många olika perspektiv. Bredden av den humanistiska kompetensen visar sig också i att de personer som läst humaniora uppvisar störst spridning mellan yrken på arbetsmarknaden (SCB, Yrkespridning, 2014).

Många röster inom näringslivet anser att kommunikation och kulturell kompetens i framtiden blir viktigare för organisationers konkurrenskraft än kunskaper i traditionell ekonomi och teknik. Tekniska lösningars genomslag kräver omfattande omvärldsbevakning och avgörs alltmer av värderingar, identifikation och design. Forskningsbaserad kunskap om olika kundgruppers värderingar och hur de förändras över tid blir en konkurrensfördel.

Humaniorakunskaper inom organisationerna har också potential att bidra till ett mer hållbart näringsliv. Historiska perspektiv på ekonomi är ovärderliga för att förstå makro-ekonomiska skeenden och etik och moralfilosofi spelar en allt viktigare roll i beslutsfattande, inte minst i företagsledning, och i synnerhet i förhållande till klimat- och miljöfrågorna. Det finns ett stort behov av att med hjälp av det humanistiska perspektivtagandet, kunna förutse olika scenarier. Humanistisk kunskap kan bidra till klokt beslutsfattande inom organisationer.

Mycket tyder på att företag i högre grad kommer att vilja och behöva samarbeta med humanioraforskare. Vi behöver därför satsa på incitament på samverkansprojekt och på mötesplatser för dessa olika aktörer.

Förslag

- Det bör genomföras en kartläggning av matchningsmöjligheter mellan humanistisk forskning och aktuella samhällsutmaningar. Var finns framstående humanioraforskning idag, som inte når ut och gör skillnad? Var finns framgångsrika utländska förebilder och projekt inom utmaningsdriven humaniora, som saknas i Sverige, där humanistisk forskning borde byggas upp?
- Det bör göras en riktad satsning mot utvidgade partnerskap och samverkansprojekt inom humaniora, exempelvis genom Vinnova, för att bygga upp en grund för framgångsrikt deltagande i Horizon 2020 och andra kommande internationella forskningssatsningar.
- En risk finns att ökade basanslag till universiteten öronmärks till områden där externa partners redan finns och medfinansiering krävs, vilket missgynnar humaniora. Tydliga signaler behövs om att humaniora och samhällsvetenskap är ett prioriterat område.
- Det bör genomföras en nationell satsning på infrastruktur i humaniora, exempelvis genom digitalisering av riksdagsdebatter och historisk dagspress, samt en inventering av andra nationellt angelägna områden. Kungliga biblioteket kan få ett huvudmannansvar för humanistisk forskningsinfrastruktur, tillsammans med en nationell expertgrupp av humanistiska forskare, och erforderliga resurser samordnas med Vetenskapsrådets budget för infrastruktur.